

Rausa

Open Monumentendag
2015

Erfgoedtijdschrift voor Borchtlombeek, O.L.V.-Lombeek, Pamel en Strijtem
Verschijnt 10 maal per jaar. Derde jaargang nr. 7, Roosdaal, september 2015

Rausa

Erfgoedtijdschrift voor
Borchtlombeek, O.L.V.-
Lombeek, Pamel en Strij-
tem

Secretariaat en verant-
woordelijke uitgever:
Erfgoed Rausa, Varing 40,
1760 Pamel
www.rausa.be

Werkten mee aan dit
nummer: Luc Van Cauwe-
laert, Luc Van Liedekerke,
Bart Caulier, Karen Van
Schuerbeek

Eindredactie:
Kristien Hemeryckx en
Walter Evenepoel

Iedere auteur is verant-
woordelijk voor haar/zijn
bijdragen.

Je kan je gratis abonneren
op de digitale versie van
Rausa door een eenvou-
dig bericht te sturen naar
rausa@skynet.be. Het tijd-
schrift is ook in gedrukte
versie beschikbaar, maar
dan kost een jaarabonne-
ment € 20- te storten op
BE 97 8601 1557 2549

©
Zonder voorafgaande toestem-
ming van Erfgoed Rausa mag
niets uit deze uitgave worden
verveelvoudigd en/of openbaar
worden gemaakt door middel
van druk, fotokopie of op welke
andere wijze dan ook.

om te beginnen...

Rausa verschijnt 10 maal per jaar:
februari, maart, mei, juni, augustus, oktober, novem-
ber en december in digitale versie en op aanvraag in
gedrukte versie. De digitale nummers zijn gratis. Wie
een gedrukte versie wil, kan die aanvragen tegen twee
euro per nummer (exclusief portkosten) of een jaar-
abonnement van € 20.

Wie zelf artikels wil schrijven of beeldmateriaal wil be-
zorgen is hartelijk welkom. De bijdragen graag inleve-
ren een maand voor de datum van verschijnen.

Redactieadres:

Erfgoed Rausa, Varing 40, 1760 Pamel,
rausa@skynet.be, 054 32 33 64

Inhoud van dit nummer:

Blz. 2	om te beginnen
Blz. 3	het kerkhof, op sterven na dood?
Blz. 4	kerkhoven, de ultieme zorg
Blz. 20	Van rouw naar herinnering
Blz. 22	Vrijetijdsbeurs

De teksten en de foto's van deze brochure zijn van
Luc Van Cauwelaert, tenzij anders aangegeven.
Wij danken het Gemeentebestuur van Roosdaal en de
Roosdaalse Cultuurraad voor de steun bij het uitge-
ven van deze bundel ter gelegenheid van de Open
Monumentendag 2015

Op de voorpagina: het nieuwe kerkhof van O.L.V.-
Lombeek (WE)

Het kerkhof, op sterven na dood?

We hebben nog enkele weken nazomer te goed. Het Allerheiligengevoel dat aan naakte boomtakken kleeft, is nog goed verborgen door overvloedig groen loof in de kruinen. En toch worden de bladeren al wat moe aan de randen, het heimwee weeft zich in de nevels van de ochtend, die elke dag wat later komt. Tegen het einde van de maand zullen we ons druppelsgewijs naar de Lostraat begeven, voorzien van borstel, waterkruik en hark. Met een scheut chloor en liefdevolle herinnering in ons emmertje, schrobben we het mos van de zerken. We harken de harde kleigrond rond het graf tot die weer korrelig ontvankelijk is voor de chrysanten die rond 1 november de dodenakkers voor even omtoveren tot een feest van ingetogen kleuren.

Waar komt toch die drang vandaan om leven, dat onherroepelijk verging in stof en as, te blijven koesteren. Welke kracht putten sommige mensen uit het mijmeren bij stenen souvenirs? En waarom volstaat het voor anderen dat de as van hun geliefde nog één keer kan drijven op de wind om dan, verspreid over een grasperk, op te gaan in de eeuwige kringloop van de natuur?

Deze overweging was voor Rausa de aanleiding om de publicatie rond de jaarlijkse **Open Monumentendag** te wijden aan funerair erfgoed. Kerkhoven zijn immers 'open monumenten' bij uitstek. Luc Van Cauwelaert neemt ons in deze editie mee naar de verschillende dodenakkers in Roosdaal, hij grasduint in de geschiedenis, op zoek naar de wortels van de dodenzorg en hij toont ons merkwaardige monumenten die onze gemeentelijke begraafplaatsen sieren en spijtig genoeg, soms ook ontsieren. Tegelijk zijn we ook getuigen van de evolutie die zich voltrekt in het funerair gebeuren. Crematie, asverstrooiing, het zijn begrippen die het wezen en het uitzicht van een kerkhof grondig veranderen. Meteen kunnen we ons afvragen of de begraafplaatsen zoals we ze vandaag kennen wel voor de eeuwigheid zijn.

Wij besteden in Rausa 7 ook aandacht aan de publicaties die Luc Van Liedekerke uitbrengt over het kerkhof van Strijtem. Inspiratie genoeg dus om met deze bundel in de hand op stap te gaan en achter al de namen, jaartallen en ingemarmerde foto's onze dierbaren voor even te laten herleven. WE

Open Monumentendag 2015

Roosdaal

Kerkhoven, de ultieme zorg

Voor de Open Monumentendag 2015 kozen we als thema 'zorg voor de doden'. Daarmee willen wij aandacht vragen voor ons funerair erfgoed, meer bepaald voor de gesloten kerkhoven. Deze 'dodenakkers' zijn belangrijk als dragers van herinnering. Als eilanden van ingetogenheid nodigen zij uit tot bezinning en zorgen zo voor een onverbrekelijke band met de lokale gemeenschap. Slechts twee kerken worden nog omgeven door hun kerkhof, namelijk Strijtem en O.L.Vr.-Lombeek, toevallig de twee zustergemeenten onder het baronnaat van 'van Volden', later de Failly. Deze families leverden de baljuws voor beide gemeenten. Hun Obiit hangen in Strijtem, hun lichamen liggen in hun kelder in O.L.Vr.-Lombeek begraven.

Het kerkhof van 'oud Pamel' ligt nog steeds op de oorspronkelijke plaats. Nadat in 1867 de kerktoeren instortte en zo het kerkgebouw gedeeltelijk verwoestte, werd na heel wat getouwtrek begin 1900 begonnen met de bouw van een nieuwe kerk op de Varent in Pamel. Zo werd het kerkhof beduidend groter.

De kapel van Ledeborg werd ook opgenomen in deze Open Monumentendag omdat de drie oudste grafstenen uit de verdwenen kerk van Pamel, daterend uit de jaren zestienhonderd, hier rusten tegen de oostengevel, nadat ze begin 20ste eeuw van Pamel verhuisden naar deze tweede kapel van de heren van Pamel en Ledeborg. Deze kerkhoven zijn buiten gebruik met uitzondering van O.L.Vrouw-Lombeek, waar grenzend aan het oude kerkhof, een nieuwe begraafplaats in een park werd aangelegd. Dit kwam na massaal protest van de bevolking die na de fusie niet wenste op het nieuwe gemeenschappelijk kerkhof in de Lostraat begraven te worden.

De keuze voor dodenakkers kwam er niet zomaar. Deze plaatsen geven vaak, ondanks de droefheid die ze vertolken, toch een idyllisch, romantisch en weemoedig gevoel, omgeven door hun beschermende kerkhofmuren.

Soms geeft weelderig groen schaduw aan levenden en doden. De overledenen lagen letterlijk in de schaduw van de kerk, waarvan volgens hun geloof de heilzame kracht de zielen sneller uit de loutering van het vagevuur moest bevrijden. Typisch aan de dodenakkers is het dicht bij elkaar aanleunen van de grafzerken. Zoals bij de levenden leeft het standengevoel ook verder bij de doden zowel in de status van het grafmonument als in de plaats van het graf. De duur van de concessie onderlijnde nogmaals het verschil in stand evenals de dodendiensten en de rituelen. Was de arme door honger en ziekte vaak geen lang leven beschoren, dan was dit even waar na zijn dood: de houten kruisjes verweerden snel en knakten af, voor zover ze al niet ontgraven werden om plaats te ruimen voor eeuwig durende graven.

Spijtig genoeg zal je bemerken dat de monumenten van de rijken naast het patina van de ouderdom veel sporen van verval vertonen.

Vaak verzakken ze letterlijk af naar elkaar, zijn zerkstenen in twee gebroken of steunen de hoge kruisen letterlijk rug aan rug tegen elkaar tot ze breken en omvallen.

Verwonderlijk is dat men nergens maçonnieke (*vrijmetselaars*) symbolen aantreft. Wel ziet men de laatste twintig jaar steeds meer graven zonder christelijke symbolen. Waar O.L.Vr-Lombeek en Strijtem redelijk onderhouden lijken, vertoont het kerkhof van Pamel een duidelijke aftakeling van de zerken. De verzakkingen zijn er regel en menig graf is in staat van totaal verval. Het feit dat dit kerkhof niet enkel buiten gebruik is maar verlaten bij de Dender ligt, weg van alle sociale verkeer, draagt zeker bij aan dit proces van aftakeling. De ondergrond die duidelijk opgehoogd werd ten aanzien van de dieper gelegen omgeving en het verdwijnen van de kerk waarbinnen de oude graven lagen die opgevuld werden, is ontegensprekelijk oorzaak van de algemene verzakking van de graven.

"Als gemeenschap dienen wij ons te bezinnen over het behoud van deze ruimten en over de toekomstige inrichting en behoud als bewaarplaatsen van een funerair erfgoed, zowel van het stenen erfgoed, als van de kerkhofplaats, als getuige van de geschiedenis en de piëteitsvolle omgang met de doden.

Zullen deze ommuurde hoven 'hortus closus' als bezinningsruimten en als dodenakker kunnen bewaard worden? De zorg, al dan niet door de gemeenschap voor haar funerair erfgoed betoond, vertelt veel over de waarden van de samenleving, over de band met haar verleden."

Beknopt historisch overzicht van de 'dodenbezorging'

Van 3500 jaar vóór Christus tot 2000 jaar vóór Christus

Onze voorzaten in het steentijdperk begroeven hun doden in hunebedden. Het 'Trechterbekervolk' (Noord-Europa) begroef zijn doden collectief in begraafplaatsen, gericht naar het oosten (het heil komt uit het oosten). Zij begroeven hun doden zowel staand, liggend als gehurkt. Deze collectieve grafkelders werden afgedekt met enorm zware stenen.

Hunebed in Emmerdennen (NL)

Vanaf midden bronstijd tot 785 na Christus

Begraving wordt geleidelijk vervangen door crematie. Op sommige plaatsen werden de verbrande resten in het midden van de bronstijd bewaard in kisten en in uitgeholde bomen geplaatst (naar analogie met de Noord-Amerikaanse indianen). Elders werden ze begraven in grafheuvels (tumulus)

Vanaf 1100 vóór Christus

Lijkverbranding was toen de traditie. De resten werden in een urn, doek of los in een kuil begraven.

Tot 500 vóór Christus (de vroege ijzertijd)

De urnenvelden werden veel gebruikt. Verschillende soorten grafmonumenten werden opgericht. Zoals nu nog gebruikelijk op eilanden in de Stille Oceaan wachtte men soms tot een jaar alvorens te verassen.

Tot 785 na Christus

De lijkverbranding was regel in de Griekse, Romeinse en Germaanse cultuur en zal bij ons voortleven tot 785 n.C.

Vanaf 785 tot +/- 1950

Keizer Karel de Grote die het wereldlijke gezag al te graag liet samenvallen met de zegeningen van het kerkelijke gezag, verordende in het voorjaar van 785 het verbod op lijkverbranding. De alom nieuw gestichte kerken kregen aldus een winstgevend geschenk. Werden de mensen eerst nog begraven op de aarden beschermwallen rond de stad, dan ging men snel over, samen met de eerste kerkgebouwen, tot het inrichten van dodenakkers rondom de kerk. Notabelen en priesters werden vaak in de kerk begraven of in crypten onder het hoogkoor. Voorbeelden hiervan zijn de Koninklijke begraafplaats in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken en de Sint-Pieters-Basiliek in Rome waar de pausen een ondergronds pantheon bevolken.

De crypte van Laken, foto Geert de Brabander

De eerste begravingen in de kerk gebeurden tegen de kerkmuren en werden voorzien van soms schitterende grafmonumenten. Hier lagen de 'belangrijksten' in het hoogkoor, dicht bij de zaligmakende invloed van de sacramenten en de heilige relikwieën. Het begraafgeld was hoog. Sommige belangrijke geslachten hadden nog het voorrecht een privébegraafplaats te hebben vaak binnen hun domein, uiteraard met een kapel van bevrijdende relikwieën voorzien. Zij betaalden hiervoor met het stichten van altaren met eeuwigdurende missen. Privébegraafplaatsen vinden wij ook bij de kloosters die hun eigen gewijde grond hadden in de nabijheid van hun kerk. Specifieke begraafplaatsen waren ook de militaire begraafplaatsen of de soldatenperken binnen het kerkhof met hun militaire gelijnde structuur.

Keizer-Koster Jozef II van Oostenrijk had een verbod uitgevaardigd op afzonderlijke begraafplaatsen, maar na zijn dood zou de adel opnieuw overgaan tot het bouwen van kelders met bovenliggende monumentale gebouwen zoals bijvoorbeeld het grafmonument van de baronnen de Faily op het kerkhof van Lombeek (blz. 6) of met afzonderlijke perken zoals bij de afstammelingen de Wyels in Lombeek (foto hieronder)

De begraafplaatsen en *memento mori* (= gedenk de doden) van de priesters bleven na 1850 tegen de kerkmuur, maar verhuisden nu wel naar de buitenzijde.

De notabelen hadden bij voorkeur hun begraafplaats met het hoofd naar het westen bij het hoogkoor van de kerk. Zowel bij de vroegere begraving in de kerk, als later buiten de kerk, genoot het hoogkoor de voorkeur. Dit was de allerduurste plaats, want hier was de invloed van het heilige sacrament, de patroonheilige en de aanwezige relikwieën het sterkst.

Men had, mits een gulle afkoopsom voor missen, een garantie voor een snelle terugreis voorbij het vagevuur naar de hemel. Gezien de vele missen waren er in Lombeek naast de pastoor drie kapelaans (hulppastors) om de vele misvieringen op de drie altaren te verzorgen.

Het veelvuldig begraven en de vaak niet meer sluitende grafstenen veroorzaakten bij vochtig weer een onverdraaglijke stank. Zelfs met overvloedig gebruik van wierook kon dit niet worden verdreven. Waren alle lijken stinkers, dan waren deze vooraan bij het hoogkoor de '*rijke stinkers*'.

Het concilie van Trente had het vagevuur ingesteld. Dit was een ongelooflijk commerciële zet en de handel in aflaten en begraafplaatsen was zeer winstgevend. Het feit dat men in Lombeek een miraculeus Mariabeeld kon presenteren, maakte van O.L.V.-Lombeek een bedevaartsoord van de allerhoogste orde. Begraving in de omgeving van haar schitterend altaarretabel was een garantie hemelwaarts (al kostte dat een aardige duit). Ook in Lombeek werd veelvuldig in de kerk begraven waarvan de nog resterende stenen, nu buiten de kerk geplaatst, getuigen.

Zelfs na de dood (die soms toch de '*grote gelijkmaker*' wordt genoemd), waren mensen toch niet gelijk.

Hadden de adel en priesters soms pompeuze monumenten, dan werden de armen begraven in een gemeenschappelijk graf zonder memorabilia ('*de slokop*' genoemd). Later, toen ze afzonderlijk begraven werden, moesten zij vaak voortijdig plaats ruimen voor een nieuwe begraving vooraleer nog voor hun armzalige houten kruisjes tegen de vlakte waren gegaan.

Waar vroeger de beenderen uit de grafkelders of graven werden verzameld en geschud (*vandaar* "hij kan ze schudden", *het is definitief*) om ze te ontdoen van zand om bewaard te worden in schudkoffers of zoals in Bretagne in knekelhuizen, dan werden de resten van deze onbekende, nog niet helemaal vergane lijken vaak in een anonieme put gestort.

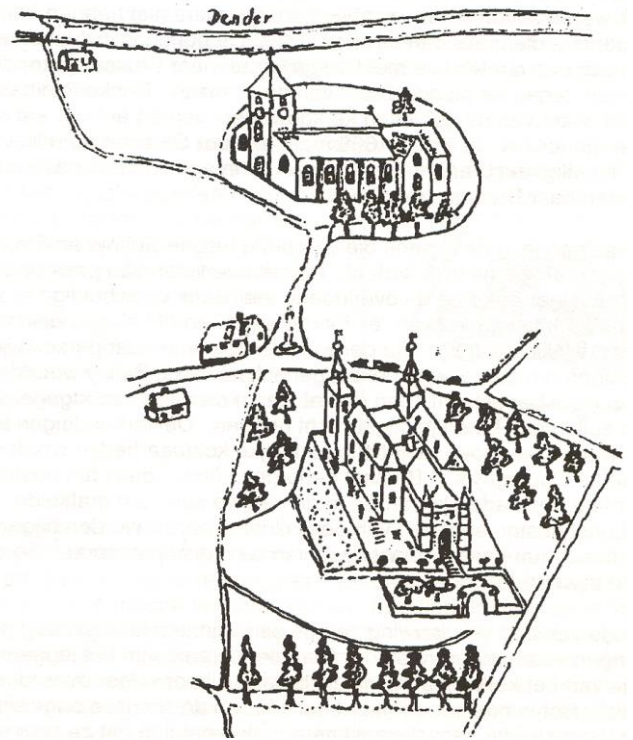
De lijkverbranding

De cirkel is rond. Na de hunebedden volgde de algemene lijkverbranding. Na de kerkelijke begraafplaatsen in gewijde grond neemt na 1960 geleidelijk de lijkverbranding de bovenhand in de steden. Dit hoofdstuk 'lijkverbranding' is pas gestart en geeft aanleiding tot nieuwe 'memento mori' en rituelen binnen de funeraria waar ruime afscheidsplaatsen worden voorzien.

De melancholische sfeer die het kerkhof en de lijkverzorging meebracht wordt nu vaak vervangen door sterk gepersonaliseerde 'diensten' die vaak meer expressie zijn van de overlevenden dan wel van de overledene. De dodendienst is niet enkel geprofaneerd (ontkerkelijkt), maar ook sterk gepersonaliseerd, los van de opgelegde en begane paden.

Nieuwe vormen van verwerking van de as zijn, naast de asverstrooiing op hiertoe aangelegde strooiweiden, de plaatsing van de urnen onder stenen in de grond (zoals hieronder op het nieuwe kerkhof van O.L.V.-Lombeek) en bovengronds in honingraat-

Een weetje: men zei dat de oostzijde van de kerk de 'beste' begraafplaats zou zijn omdat de dode dan met zijn hoofd naar het westen ligt en met de voeten naar het oosten. Zo kan hij bij 'het laatste oordeel' (de 'wederopstanding') Jezus meteen zien verschijnen in het oosten.

De Kerkhoven

Kerkhof Oud Pamel

De afbraak van de gedeeltelijk ingestorte kerk eind negentiende eeuw, bracht een aanzienlijke vergroting van het kerkhof mee. Achter aan de indrukwekkende kerkhofmuur (met vestingachtig aspect) ziet men duidelijk dat deze later werd gebouwd.

De grote hoeveelheid weggezakte graven is opvallend, zeker in het diepste gedeelte naar de Dender toe, waar een aanzienlijke grondverhoging werd toegepast.

De prachtige boom bij het granieten kruis zou volgens de overlevering teren op stof-felijk overschot van de Dikke van Pamel. Volgens Jan Van Saene, ooggetuige bij de begrafenis in 1885, zou Victor De Klerck (de Dikke) in de hoek van het kerkhof begraven zijn. Bij het neerlaten van de kist zouden de grafdelvers het gewicht niet hebben kunnen houden waarbij het gevaarte in de kuil donderde en de dikke teen van de illustere Pamelaar uit de kist kwam te zitten. Daar zou nadien een grote wilg uit gegroeid zijn. Op een foto van de kerk rond 1900 is deze boom duidelijk zichtbaar. Toen men de kerkhofmuur dan herstelde, wou men uit respect een boog rond de boom bouwen en daar zou deze vestingachtige torenuitbouw in de linkse benedenhoek van het kerkhof zijn oorsprong vinden.

Het staat onomstotelijk vast dat de Dikke hier begraven ligt, maar zijn graf verdween, zoals veel andere graven. Zijn ze ergens op een gemeenschappelijke plek gedumpt, wie zal het zeggen? Feit is dat er zich geen graven uit de negentiende eeuw bevinden op het kerkhof en dat er op de uitzonderlijke 17de-eeuwse grafstenen na (zie Ledeberg) er geen sporen van adellijke geslachten te bespeuren zijn. Die bevonden zich immers in de oude kerk.

Op het kerkhof vinden wij een verzameling grafzerken en zelfs een herinneringszuil van de familie Borginon. Op deze steen vind je een overzicht van het geslacht Borginon sinds 1781.

Een zerk uitgevoerd in sobere artdecostijl met die zeer typische geblokte letters (hierboven, grafsteen van Gustaaf Borginon), een andere in Jugendstill en een derde (voor Julie Borginon) torst in zijn top een indrukwekkend Keltisch kruis (foto onder).

Plompverloren en eenzaam tegen de muur van de pastorie vinden wij de herinneringszeker van pastoor Van Eyndhoven (foto hieronder). Zijn graf werd geschonden door diegenen die de verhuis van de dorpskerk naar haar huidige ligging in Pamel centrum niet verteerden en liever naar Okegem naar de zondagsmis trokken.

Toen hij nog kapelaan was van de Sint Apollonia-parochie op Ledeborg startte hij de bouw van het scholencomplex dat uitgroeide tot het huidige scholengeheel. Hij kocht bovendien van de gravin Lewis de Mirepoix, erfgename van Anne de Croy, de kapelweide, de kluis en het Ledeborgbos. Deze gravin verkocht ook de rest van haar Pamelse bezittingen waaronder de brouwerijherberg en schepenbank de Cam aan de toenmalige pachters.

Deze erudiete pastoor heeft ons een massa historische teksten en studies nagelaten, meer dan welke voorganger of opvolger ook. Meest bij het publiek bekend is zijn kroniek over de dikken van Pamel.

Bezoek zeker de omgeving van het kerkhof. Achteraan hebt u een prachtig uitzicht op het natuurgebied aan de Dender, naar de Piezelstraat en de grote Frankische Ni-noofse kouter van het Dorekensveld. Tussen deze laatste en de Dender lag de Borgstad waar in de 12de eeuw een motteburcht stond. Boven rechts van de kerkhofstraat stond de pilori of de schandpaal. Recht voor je zie je een smal wegeltje tussen de woningen.

Als pastoor van Pamel verzorgde hij niet enkel het ontwerp en de bouw van een nieuwe kerk maar liet hij eveneens in dezelfde indrukwekkende Brugse gotische baksteenstijl een pastoorswoning bouwen met hierachter een met liefde verzorgde tuin, waarin een prachtige moerbeiboom stond. Deze werd spijtig genoeg door zijn opvolger geroid.

Dit was de Poelkse kerkweg, een rechte kerkweg van Poelk naar de kerk van oud Pamel. Voordien was deze de toegangsweg naar het kasteel dat hier achter de huidige bebouwing lag. Het schuurgebouw links staat op de vroegere dreef. Op de hoek van de Kerkhofweg ziet u rechts het zestiende-eeuwse Schaliënhof melancholisch treuren om zijn vergane glorie als buitenverblijf van de abten van Ninove en later als woning van de rentmeester van het kasteel. Wanneer u de zijuitgang neemt langs de oude pastorie komt u uit op een plaats bij de Dender waar de Dikke vaak op den Dender ging drijven met kinderen op zijn buik. Hier staat ook een indrukwekkend, plastisch krachtig standbeeld van beeldhouwer Patrick Van Craenebroeck, dat de Dikke ontroerend uitbeeldt.

De tweede uitgang van het kerkhof geeft uit op de weg met rechts de oude pastorie die in zijn huidige vorm dateert uit de jaren zestienhonderd.

Het gebouwtje langs het kerkhof, met zijn boogvormige ramen, is geen restant van de kerk zoals verkeerdelijk wordt verteld maar wel een gemeenschapsruimte door de pastoor opgericht, bij de pastorie.

Een weetje

Hier lagen op enkele honderden meters van elkaar drie vestigingen van de heren van Pamel. De eerste heren van Pamel zouden de borgstad over de Dender zouden bewoond hebben. Een doorwaadbare plaats, ter hoogte van 'het Schuit', leidde naar de borgstad vanuit de Piezelstraat. De bewoners van deze burcht (vermoedelijk een belangrijk omweld hof, tegen de Dender op een heuvel, een kunstmatige motte) betaalden rente aan de heer van Ninove. Waarschijnlijk is er geen verband met de latere heren van Ledeberg en Pamel (later noemde men hen gewoon 'heren van Pamel'). De volksoverlevering spreekt van 'drie kastelen' in dit gebied. Inderdaad de heer van Pamel, kleinzoon van de eerste heer van Ledeberg, had zijn kasteel dicht bij de doorwaadbare plaatsen van de Dender, namelijk het eerste bouwwerk dat de huidige zestiende-eeuwse pastorie voorafging. Op kelderniveau en in de funderingen van deze gewezen pastorie zouden nog sporen te zien zijn van deze twaalfde-eeuwse burcht. Was de kerk verbonden met een weg over een wad door de Dender naar de borgstad, dan lag ze nu tegen het kasteel aan. Namelijk, de nieuwe renaissanceburcht in de Kammeersen Die werd in de zestiende eeuw gebouwd door Anne de Croy en Nicolas de Montmomerency (zie het plan De Deken blz. 8). Haar gedenksteen vinden wij in Ledeberg.

Een nazaat, Marie d'Ognies, Princesse de Grimberghe, verkocht spijtig genoeg dit mooie renaissancekasteel aan brouwer Cosijns van Meerbeke, met de verordening dit af te breken.

Deze verkoop in 1784, amper 300 jaar na de bouw van dit kasteel bezegelde het lot van het laatste kasteel van de heren van Pamel. In feite bevolkten de Pamelse heren in de loop van de geschiedenis dus vier kastelen, want ook Ledeberg (waar eveneens een burcht stond) behoorde tot dit geslacht.

De Sint-Apolloniakapel van Ledeberg.

Het verhaal van de drie hier aanwezige monumentale grafstenen zal de band met het funerair verleden van het Pamelse kerkhof, het verdwenen kasteel en de Cam duidelijk maken. De heren van Pamel en Ledeberg hadden gemeenschappelijke voorvaders, namelijk Simon (1167) Goswin (1177) en Walter Hawel (1182), heren van Ledeberg. Na 1250 liet Bernard, heer van Ledeberg, een kasteel optrekken op het perceel van de oude pastorie van Pamel (aan het kerkhof bij de kerk) en na het uitsterven van de rechtstreekse lijn met Willem II nam de zoon van Bernard, Godfried van Pamel, de titel op. Diens zoon Jan van Pamel werd heer van Pamel en Ledeberg.

Na de instorting van de kerk van Pamel (1879) werden drie belangrijke grafstenen uit de kerk overgebracht en opgericht bij deze adellijke kapel van Ledeberg.

De eerste steen werd spijtig genoeg gebroken en is hierdoor moeilijk te ontcijferen. Hij hoorde toe aan Nicolaus Walravens die, na het hof te Kranenbroek van de Ninoofse abdij gepacht te hebben, vanaf 1619 telkens voor negen jaar het Pamelse hof te Stene pachtte van jonker Jacques de Quarré en dit voor 1200 gulden, drie stenen vlas, een vette hamel (gecastreerde ram), 25 pond boter 100 pattacons (oude munt ten tijde van aartshertog Albrecht) als wijnrecht. Dit was een zeer omvangrijk bedrag voor de pacht van het grootste Pamelse hof. Het goed lag op Terzuiven aan de Nattemeers. Walravens stierf op 10 november 1642 en deed dus zijn derde en laatste pachttermijn niet uit.

Blijkbaar had Walravens een of andere functie, gezien de vermelding op zijn grafsteen van '*... van de Heerlijckheit Pamel*'. Uit stamboomgegevens blijkt dat hij op het ogenblik van zijn overlijden voor de tweede maal gehuwd was met de 'Edelachtbare' Anna de Caveneer (onleesbaar vermeld op de steen) die stierf in 1644. Zijn eerste echtgenote was Maria Eylenbosch met wie hij vier kinderen had.

De tweede grafsteen hoorde Agnes Clockmans toe die stierf op (?) april 1656. Zij werd vermeld als '*filia van Ingelbert*'.

Jonker Engelbert Clockmans de vader van juffrouw Agnes was baljuw van de heer. Een ander nog leesbaar kwartier (deel van het wapenschild) verwijst naar het adellijk geslacht Provins. Gezien de vermelding in de kwartieren was Honis (Onis) een grootvader langs moeders lijn.

Het derde en ongetwijfeld meest indrukwekkende grafmonument, zowel wat grootte als bewerking betreft, hoorde toe aan Anne de Croy dame van Pamele Bermeraine en Saimpy dame d'Estaires.

Deze 'hoogedele' dame die het renaissance kasteel-lusthof op de Kammenmeers liet bouwen, was rechtstreekse afstammeling van Maria van Hongarije. Haar stamboom is een gotha (aanduiding voor afstamming van hoge adel) van alle belangrijke Midden-Europese geslachten uit Hongarije, Oostenrijk, Luxemburg, de Nederlanden en Noord-Frankrijk. Zij was een dochter van Jacques, spruit van het prinselijk huis van Chimay. Op haar grafsteen (waaronder enkel haar hart werd bewaard in een kistje, symbool voor haar geliefde woonplaats) zien wij onder andere de voor de Croy typische hoefijzers. Haar tweede echtgenoot Nicolas de Montmomerency, heer van Vende sur Ecaillon, was beheerder van de financiën van de Aartshertogen, hij was lid van de Raad van State van Vlaanderen en bovendien resideerde hij vaak in Gent (waar hij begraven ligt) als koninklijk Commissaris voor de wijziging van de wetten in Vlaanderen. Een uiterst erudiet wetgevend man, van allerhoogste Franse en Frans-Vlaamse adel die huwde met de hoogedele Anne de Croy (die regelmatig schriftelijk communiceerde met de aartshertogen Albrecht en Isabella). Zoals hoger vermeld blijft van het kasteel niets meer over. Ook over de reden van de afbraak is niets geweten.

Het kerkhof en de kerk van Strijtem.

In de tweede helft van de negentiende eeuw bouwde Strijtem een nieuwe kerk. Door geldgebrek was dit een haast leeg gebouw. Pastoor Cuylits, een man met visie, maakte door zijn gewaagde en belerende inrichting (waarbij alles verwijst naar de dood hel hemel en vagevuur) deze kerk tot een uniek geheel. Glasramen, uurwerk en zeker de op alle muren aanwezige tekeningen maken indruk. Deze tekeningen, uitgevoerd op een soort behangpapier waarop de stichtende scènes werden getekend, zijn nu verwijderd voor restauratie.

Het oude kerkhof was kleiner dan het huidige. Over het domein van het huidige koetshuis lag een kerkdreef naar de benedenzijde van het kasteel.

De nieuwe kerk was veel groter dan de oude zodat (net zoals in Pamel) het hele kerkhof geruimd werd en men geen negentiende-eeuwse begraafplaatsen meer vindt, met uitzondering van typische houten priesterkruisen, opgehangen dichtbij het heilig sacrament op de buitenwand van het koor. De pastoorlijst wordt aangevuld met drie stenen gedenksteden tegen de kerkmuur.

Lijst van de Strijtemse pastoors volgens de grafstenen:

pastoor Hoebrecht	† 1831
Pierre-Matthieu Le Grand	† 1863
Charles-Louis De Coster	† 1884
Charles De Bondt	† 1898

Recentere priestergraven vinden wij op het kerkhof.

Een torenhoog grafmonument van de familie Steppé troont boven een gans geslacht begraven in de onderliggende kelder. Dit was een geslacht van kosters-organisten. Ook op dit kerkhof dat twee toegangen heeft (een derde naar het kasteel verdween bij de negentiende-eeuwse verbouwing), zijn menige graven scheefgezakt (nog niet zo erg als in Pamel). Zoals in Pamel was hier ook het kerkhof sterk opgehoogd ten opzichte van de omgeving.

De baronnen van Strijtem zal je hier niet vinden alhoewel zij letterlijk op een boog-scheut woonden in het kasteel van Strijtem. Ze rusten in hun grafkelder in O.L.V.-Lombeek.

Luc Van Liedekerke heeft het kerkhof van Strijtem uitgebreid bestudeerd. Hierover later meer informatie.

Het oude en nieuwe kerkhof van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek

Men kan uit talrijke elementen afleiden dat Lombeek destijds een rijke gemeente was. Dat blijkt o.a. uit de status van zijn kasteelheren maar ook uit het aantal burgers dat hoge studies hadden gedaan. Een andere indicatie is de reeks begoede boerenfamilies die vanaf de zestiende eeuw massaal hun erfelijk statuut van 'meisenier' (met bijhorende rechten, verkregen per meiseniersbrief) gingen halen in Grimbergen. De grootste bron van inkomsten was het populaire bedevaartsoord, wijd en zijd bekend. Op een bepaald ogenblik had deze kerk drie extra bedienaars om de bedevaarders te gerieven en om de veelvuldige missen te celebreren. Vaak waren deze ad aeternum gevestigd door lieden die hun zielenheil zochten bij deze sterke heilige, de maagd Maria van Lombeek. Die had volgens de overlevering zelf de bouwplaats van haar kerk aangeduid.

Door erflijning van Barones Van Volden, barones van Strijtem, nam de adellijke generaal de Failly zijn intrek op het kasteel van Strijtem, waar hun nazaten tot de eerste helft van negentienhonderd verbleven. Gezien zij ook baron van Lombeek waren, hadden zij hun grafkelder (met bovenliggend tempelvormig toegangsmonument dat de vermelding 'baronnum' en hun wapenschild draagt) op de oostzijde van de kerk. Dat hun monument niet dicht bij het hoogkoor stond had te maken met de toenmalige sacristie bij het hoogkoor (zie verder).

Bij de foto rechts: de diepe grafkelder van de familie de Faily (meer dan twintig treden) was groot en gaat vanaf de oostelijke kerkhofmuur tot achteraan tegen het bijgebouw waar de stookinstallatie van de kerk zich bevindt. Er zijn 36 grafnissen voorzien waarvan er 28 in gebruik zijn. De familie de Faily is bezig met de restauratie van hun familiegraf, zowel binnen als buiten.

De foto, onderaan rechts op blz. 14, toont enkele historische graven langs de oostelijke kerkhofmuur, waaronder de zerk van Pierre Francois van Audenrode, professor en rector in Leuven. Hij is ook de man aan wie men de redding toeschrijft van de Leuvense bibliotheek, uit de handen van de Franse revolutionairen. In 1772 werd hij Primus in Leuven, waarna hij een schitterende loopbaan uitbouwde. Ook de broer van Pierre Francois was priester en ligt hier begraven. Achter het praalperk van de Faily ziet men nog een keldergebouw waarop de nieuwe pastoorswoning in 1983 zou worden gebouwd.

Niemand begreep dat de Commissie van Monumenten op zo een plek een vergunning verleende voor dergelijk bouwsel. De familie de Faily was woedend, want bij de kelderwerken was men al op de grafkerker gestoten.

Nadat de pastoor vernam dat de bouwvergunning geschorst was, is hij plots overleden. Na de plotse dood van de zielenherder werden de werken definitief stilgelegd. De bovengronds werken werden verwijderd. Langs de noordelijke zijgevel vindt u zes interessante oude grafkruisen van de familie Vossen die als het ware een stamboom vormen (zie foto hieronder).

Gaan we verder naar de westgevel met de monumentale ingang, dan vinden wij het grafmonument van pastoor Vonck onder het glasraam dat een hulde aan de broer Vonck, leider van de opstand tegen keizer Jozef voorstelt.

Links van het ingangsportaal vinden wij een kerkraam geschonken door de stad Antwerpen aan haar burgemeester Frans Van Cauwelaert die hier op een boogscheutje op de oude hoeve aan de Lombeek werd geboren. Hieronder bevindt zich aan de buitenzijde, van de kerk de prachtige grafsteen van Juan de San Esteban.

In een van de volgende bijdragen zullen wij het verhaal van di san Estevan, de familie de Wyels en van Cauwelaert de Wyels uitgebreid behandelen.

Het hoekje om, voor je aan het noordportaal komt, ligt het ereperk van de afstammelingen de Wyels.

Verder vinden wij nog het graf van de afstammeling van de eerste vrije molenaar die volle eigenaar was van de molen van Lombeek. Dit zeer kunstige graf van Van De Velde wordt versierd met een keramiek werk van de bekende kunstenaar Monteyne.

Overigens vallen er op het kerkhof nog heel wat grafstenen van bekende geslachten te ontdekken.

Verder wandelend langs de tuin van de pastorie, bereikt men het nieuwe, idyllische kerkhof, prachtig ingeplant als in een Engels park met prachtige bomen en enkele kunstzinnig uitgevoerde grafmonumenten. Een mooie plek om melancholisch te mijmeren over dood en leven.

Aan de oostzijde van de kerk rusten enkele soldaten in het enige Roosdaalse 'heldenperk':

Het soldatenkerkhof van Lombeek.

Daar waar de vroegere pastorie stond, ligt nu een soldatenkerkhof (het enige in Roosdaal) aan de voet van een imposant kruis en herinneringsmonument. De sokkel is een recuperatie van een vroeger monument van het H. Hart, vandaar de christelijke teksten.

Een reeks gelijke grafstenen met bovenliggend Tudorkruis liggen hier zij aan zij geschaard in een militaire formatie. Niet enkel de gesneuvelden werden hier begraven maar ook de oud-strijders en krijgsgevangenen werden hier geëerd. Wij bemerkten dat hier vijf graven van oud-strijders liggen onder ... een houten kruis.

Wij vinden hier ook graven van Engelse militairen die hier sneuvelden.

Hier liggen twee Engelse soldaten uit de tweede oorlog begraven, de ene gestorven bij een bombardement waarbij de kerk ontsnapte maar wel een bijgebouw vernietigd werd, de andere werd gewond aangevoerd en verzorgd op een tafel in het café Tielemans, vroeger gekend als het hof te Byl. Hij werd naar hier gevoerd omdat hier een tijdelijke commandopost van het Engelse leger was. Helaas stierf hij hier aan zijn verwondingen. Over deze soldaten wordt uitgebreid verhaald in de publicatie 'Pamelse oorlogsprikelen' van Herman Van Herreweghen die eind oktober van de pers rolt.

Oorlogsmonumenten

Monument voor de gesneuvelden van Borchtlombeek

Het historisch kerkhof van Borchtlombeek is volledig geruimd. Er staat enkel nog het oorlogsmonument (links) en een memoriaal voor Broeder Bernard die in 1964 werd vermoord in Congo.

Monument voor de gesneuvelden van Strijtem

Dit monument staat centraal opgesteld, links van de toegang tot kerkhof en kerkportaal.

Rechts het oorlogsmonument op het Pamelse kerkplein, hierboven de arduinen plaat met gouden tekstgraving.

Monument voor de gesneuvelden van Pamel

Monument voor de gesneuvelden van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek

Het monument op het soldatenkerkhof van
Lombeek.

En ook dit nog: op onze tocht door de
Roosdaalse kerkhoven ontmoeten we
slechts één grafmonument met duidelijk
vrijzinnige symbolen (Strijtem).

Op deze oude foto zien we de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek met de nu verwij-
derde sacristie. Je kan ook het grafmonument van pastoor Vonck zien bij het tweede
raam (vanaf links).

Tot slot:

We moeten vaststellen dat kerkhoven die buiten gebruik worden gesteld, al dan niet rond een kerk gelegen, haast onvermijdelijk zullen degraderen en verkommeren. Voorlopig ontsnapt Lombeek hier nog aan, allicht te danken aan zijn ligging, zijn waardevolle monumenten, de initiatieven van het kerkfabriek en vooral de aanwezigheid van een kerkhof dat wel nog in gebruik is.

Het is daarom des te belangrijker, om na te denken hoe wij zullen omgaan met ons funerair erfgoed, zowel de graven als de grond. Worden zij grasperken met hier en daar een memoriaal of kan dit patrimonium op een zinvoller manier geconserveerd en onderhouden worden, bijvoorbeeld als parken van bezinning. In ieder geval is een omsloten hof waar enkel graven van de rijken zouden bewaard worden en er geen enkel houten kruisje van de nederigen (zie foto rechts) behouden blijft, zeker geen zinnige manier van conservering omdat zij de toekomstige geslachten een vertekend beeld zouden geven.

Laat ons toch nooit vergeten dat arm zijn toen de regel was en dat de minder begoeden evenzeer respect tot in de dood verdienen. Het was al erg genoeg dat zij ver van de zaligmakende en louterende invloed van heiligen en relikwieën begraven werden, dat wij ook nog hun waardigheid zouden ontnemen door hun bestaan in de dood te verdonkeremanen. Misschien hadden zij al die pracht niet nodig want stond er niet geschreven dat de laatsten (de laagsten) de eersten zouden zijn.

Opgemaakt te Roosdaal op de 6de van de oogstmaand van 2015
Luc Van Cauwelaert

Van rouw naar herinnering

Naast de monografie van Luc Van Cauwelaert, ter gelegenheid van de Open Monumentendag, mogen we ook nog een nieuw werk aankondigen van Luc Van Liedekerke, de naartstige onderzoeker van de Strijtemse geschiedenis.

Vorig jaar november mochten we al een ander boek van zijn hand in onze bibliotheek bijschuiven: 'Het gesloten kerkhof van Strijtem'. Er kwam zoveel reactie op dit werk zowel van familieleden uit Strijtem als van een flink eind erbuiten, dat Luc zich verplicht voelde een vervolg te schrijven.

'Van rouw naar herinnering' kreeg als ondertitel mee: *'Funerair erfgoed in en om de kerk van Strijtem'*.

Eigenlijk gaat het om een tweeluik. In het eerste deel **'Zij gingen ons voor'** geeft de auteur ons een overzicht van alle bidprentjes van de overledenen die rond de Strijtemse kerk hun laatste rustplaats vonden en waarvan er nog een grafzerk, een kruis of een gekende ligplaats is overgebleven. In dit overzicht bestrijken we een tijdspanne van 126 jaar: van 1866 tot 1992. Het gaat om 285 graven van 569 mensen, gewone burgers maar ook oorlogsgesneuvelden, oud-strijders, pastoors, burgemeesters en kinderen.

Niet alleen de inwoners van Strijtem vinden hier verwanten, ook mensen van de andere Roosdaalse deelgemeenten of Pajotse dorpen kunnen hier familieleden aantreffen. Overigens verheugt Luc Van Liedekerke zich over de medewerking die hij kreeg bij het verzamelen van 'santjes' (een oudere benaming voor doods-of bidprentjes). Een bewijs te meer dat dit onderwerp nog veel mensen aanspreekt.

Deel II is meer een historische bijdrage. Hier komen namelijk de 17 'obiits' aan bod die tot vandaag een voorname plaats bekleeden in het koor van de Strijtemse Sint-Martinuskerk. Obiits zijn die sierlijke, meestal ruitvormige panelen waarop rijk versierd het wapen prijkt van de afgestorven edellieden.

Dit hoofdstuk kreeg dan ook de toepasselijke titel: **'De adellijke Heren van het kasteel van Strijtem'**.

Naast de afbeelding van de 17 obiits, krijgen we van de auteur ook informatie over de mensen die achter deze namen schuilen. Sommigen onder hen hebben in Strijtem of elders belangrijke functies vervuld. Deze unieke collectie rouwborden overstijgt dus het plaatselijke belang. Merkwaardig is dat meer dan twintig mensen van wiens obijt de Strijtemse kerkwanden sieren, begraven werden in de grote familiekerk op het gesloten kerkhof van O.-L.-V.-Lombeek. Je kreeg hierover trouwens al informatie in de bijdrage van Luc Van Cauwelaert (o.a. blz. 14 en 15 in deze brochure).

Luc Van Liedekerke heeft een stevige reputatie als gids in de kerk van Strijtem. Zijn rondleidingen als reïncarnatie van Pastoor Cuylits zijn gewoonweg subliem! In de loop van 2016 zal onze Strijtemse gids extra rondleidingen geven waarbij hij dieper ingaat op de inhoud van het boek dat eind oktober 2015 zal verschijnen.

Foto: Raymond Evenepoel

Meer info over de voorstelling van het boek in het volgende nummer van Rausa. 'Van rouw naar herinnering' komt uit op A4 – formaat met kleuromslag en telt ongeveer 160 pagina's waarvan 30 in kleur.

Wil je er zeker van zijn dat je een exemplaar kunt bemachtigen, dan kun je nu al intekenen bij de auteur:

Luc van Liedekerke, Lostraat, 157
1760 Strijtem, 054 26 00 37

ZON 27 SEPTEMBER
VRIJETIJDSEURS
Proefcentrum Pamel
GRATIS TOEGANG

Laat je oude familiefoto's overleven!

Foto: archief Georgette Segers

Je mag op de Rausastand ook snuisteren in ons groot digitaal bestand met teksten en kaarten en vooral... prachtige foto's van gebouwen, festiviteiten, verenigingen, rampen, landschappen... sommige zijn meer dan 100 jaar geleden genomen. Je mag al die afbeeldingen zomaar gratis meenemen op je geheugenstift.

De gebouwen van de Proeftuin Pamel (Molenstraat) worden op zondag 27 september het 'speel-terrein' van lokale en regionale verenigingen en organisaties. Op de eerste Roosdaalse Vrijetijdsbeurs valt er ongelooflijk veel te ontdekken over activiteiten, jeugd-, sport- en cultuurverenigingen en organisaties, gezondheid, senioren, de bibliotheek en nog veel meer. Een niet te missen, gezellig en leerrijk evenement voor wie dat tikkeltje meer inhoud wil geven aan het leven.

Breng zeker een bezoek aan de stand van **Erfgoed Rausa**. Of nog beter, breng je oude foto's mee en wij scannen ze ter plaatse in zodat ze beschermd zijn tot in de eeuwen der eeuwen. Als je ook nog een usb-stift meebrengt, kun je alles meteen meenemen naar huis om daar op je PC te bewaren.

Foto: archief Freddy Segers

En verder zijn er de randactiviteiten: demonstratie boekbinden en kalligrafie, modelhuisjes bouwen aan de stand van het Locje. De kinderen kunnen er terecht voor een knutselactiviteit en voor doorlopend luisterplezier je kan een goed werk doen door een glas te drinken in het 'Fair Trade café'.

De Roosdaalse afdeling van het Rode Kruis komt zijn werking voorstellen, je kan een hoornconcert beleven of binnenwippen in de cocktailbar van Jeugdhuis Splinter. Je kan er genieten van mooie foto's die de 'Fotografenvereniging Roosdaal' zal ophangen. Het jonge volkje kan naar de kindergrime en er zijn toonmomenten van de stedelijke academie voor woord, muziek en dans Ninove, filiaal Roosdaal. Je komt er alles te weten over elektrisch fietsen en je mag genieten van de mobiele Dixieband 'Goe Beezig' !!!

Nooit eerder gepubliceerde foto uit het archief van mevrouw C. Lindemans: grafmonumenten tegen de (in 1904 afgebroken) oude kerk van Pamel. Waarschijnlijk is deze foto 120 jaar oud!!!

Volg Rausa ook op Facebook!

Op de **Facebook-pagina "Rausa – Erfgoed Roosdaal"** krijg je een volledig beeld van de activiteiten die Rausa, maar je vindt er ook wat erfgoedverenigingen uit de buurt in petto hebben. Daarnaast kun je er grasduinen in boeiend beeldmateriaal uit de Roosdaalse deelgemeenten. Regelmatig lanceren we ook een vraag om hulp, bijvoorbeeld bij het situeren van foto's of het herkennen van bekenden op oude foto's.

Of neem een kijkje op onze website...

Je verneemt alles over de werking van de Roosdaalse erfgoedvereniging op **www.rausa.be**

Gemeente Roosdaal, Open Monumentendag 2015

Deze brochure werd geschreven door Luc Van Cauwelaert en gerealiseerd door de redactie van Erfgoed Rausa vzw, dankzij de steun van het Gemeentebestuur en de Cultuurraad

